

В. В. КОСТЕЦЬКИЙ
А. М. БУТОВ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розкрито концептуальні засади фінансового забезпечення інноваційної діяльності промислових підприємств на основі механізму, в якому одним з ефективних економічних інструментів виступає моделювання оптимального вибору фінансового забезпечення з урахуванням визначення оптимальної структури капіталу підприємства, побудови оптимального графіка фінансування нових технологій та формування портфеля джерел фінансового забезпечення інновацій.

Раскрыты концептуальные основы финансового обеспечения инновационной деятельности промышленных предприятий на основе механизма, в котором одним из эффективных экономических инструментов выступает моделирование оптимального выбора финансового обеспечения на основе определения оптимальной структуры капитала предприятия, построения оптимального графика финансирования новых технологий и формирования портфеля источников финансового обеспечения инноваций.

Conception of the financial providing of innovative development of enterprises of engineer is presented in the article, on the basis of the proper mechanism in which the design of optimum choice of the determination of optimal capital structure of the enterprise, the construction of optimal schedule of funding new technologies and building a portfolio of sources of financial support innovation.

Ключові слова: інновація, інноваційна діяльність, фінансове забезпечення, джерела фінансування.

Постановка проблеми. В сучасних умовах наука та інновації визначають економічний розвиток країни. В Україні постійно постає питання щодо поживавлення економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних суб'єктів господарювання та їх продукції на світовому ринку. Це можливо завдяки впровадженню сучасних технологій, активізації інноваційної діяльності на всіх рівнях економічної системи. Тому розвиток господарських відносин в сучасних економічних реаліях потребує від промислових підприємств суттєвої зміни кількісних та якісних параметрів діяльності.

Аналіз господарської практики свідчить, що сучасні темпи інноваційного розвитку вітчизняних підприємств є вкрай незадовільними. Незважаючи на те, що впровадження інновацій на промислових підприємствах є одним із способів удосконалення структури виробництва, підтримки високих темпів розвитку та рівня прибутковості, інновації досі не стали належним засобом підвищення конкурентоспроможності. Існуюча ситуація обумовлена рядом внутрішніх і зовнішніх чинників, серед яких найбільш вагомим є недосконалість фінансового забезпечення.

Актуальним є пошук принципово нових каналів фінансування інноваційної діяльності, що набуває особливої гостроти і значущості сьогодні, коли постають проблеми обмеженості бюджетних коштів, нестачі власних фінансових ресурсів підприємств усіх форм власності для оновлення матеріальної бази, зростання виробництва, підвищення ділової активності та конкурентоспроможності. Як наслідок, постають питання оптимізації інструментів визначення форм та способів фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем інноваційної діяльності суб'єктів господарювання та сутності її фінансового забезпечення присвячено багато робіт зарубіжних та вітчизняних учених-економістів. Науковий аналіз різних підходів до підвищення ефективності фінансування інноваційної діяльності, причин виникнення негативних тенденцій у здійсненні інновацій проводили В. Александрова, О. Амоша, І. Бланк, А. Гальчинський, В. Горник, М. Денисенко, Н. Єжакова, Ю. Єригін, М. Козоріз, Н. Краснокутська, П. Михайлова, А. Пересада, А. Поддєрьогін, В. Савчук, М. Туган-Барановський, Л. Черкашина, Й. Шумпетер та інші.

Незважаючи на різноманіття дослідницьких інтерпретацій проблеми управління інноваційною діяльністю на рівні підприємства, існують питання, які залишаються недостатньо розробленими як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Деякі аспекти систематизації процесу фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємств

залишаються невирішеними і потребують подальшого наукового розгляду. Зокрема, особливого значення набувають питання щодо оптимізації джерел фінансування інновацій та розробки концептуальних положень організації процесу фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємства, які б відповідали сучасним умовам розвитку національної економіки.

Завданням даного дослідження є аналіз джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств. Метою статті є теоретичне обґрунтування та оптимізація механізмів фінансового забезпечення інноваційних процесів на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інноваційна діяльність здійснюється з метою впровадження досягнень науки і техніки у виробництво та соціальну сферу та є однією з форм інвестування. Тобто це вкладення інвестиційного капіталу у наукові розробки, проекти, експериментальні дослідження, які призводять до кількісних та якісних покращень виробничої діяльності.

Досліджуючи теоретичні підходи до трактування інноваційної діяльності в економічній літературі, приходимо до висновку, що в кожному джерелі воно подається по різному.

Згідно з визначенням, наданим Краснокутською Н.В., під інноваційною діяльністю розуміється діяльність колективу, спрямована на забезпечення доведення науково-технічних ідей, винаходів до результату, придатного до практичного застосування та реалізації їх на ринку з метою задоволення потреб суспільства в конкурентоспроможних товарах і послугах [7, с. 23]. На думку Майорової Т.В., інноваційна діяльність – це діяльність, що спрямована на використання та комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів та послуг [9, с. 45].

Неможливо не погодитися з думкою, висловленою Денисенко М.П., що інноваційна діяльність пов'язана з перетворенням наукових досліджень і розробок, а також винаходів та відкриттів у новий продукт або новий технологічний процес, що впроваджуються у виробничий процес [3, с. 12].

Інноваційна діяльність у повному обсязі має комплексний, системний характер і включає такі види роботи, як пошук ідей, ліцензій, патентів, кадрів, організацію дослідницької роботи, інженерно-технічну діяльність, яка об'єднує винахідництво, раціоналізацію, конструювання, створення інженерно-технічних об'єктів, інформаційну та маркетингову діяльність [8, с. 92].

Інновації здатні підвищити ефективність певного процесу, вивести його на якісно новий рівень. Саме в інноваціях міститься потенціал розвитку. Зі сторони інвесторів вимагається капіталовкладення, гарантія прав власності розробника на інноваційний продукт, матеріально-технічна база тощо. Зі сторони розробника – актуальна інноваційна ідея, прогнозований економічний ефект, гарантія права інвестора на використання результатів застосування інновації [10, с. 98].

Інноваційна діяльність промислових підприємств сприяє інтенсивному розвитку економіки, забезпечує прискорення впровадження у виробництво останніх досягнень науково-технічного прогресу. При цьому важливою умовою ефективної реалізації інноваційних процесів є відповідне фінансове забезпечення всіх етапів інноваційної діяльності. Під таким забезпеченням розуміють систему економічних взаємин з приводу пошуку, залучення і результативного використання фінансових ресурсів при здійсненні інноваційної діяльності.

В Україні правові та економічні умови фінансування інноваційної діяльності представлено законом «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. № 40-IV, згідно з яким джерелами фінансування інноваційної діяльності є:

- кошти Державного бюджету України;
- кошти місцевих бюджетів і кошти бюджету Автономної Республіки Крим;
- власні кошти спеціалізованих державних і комунальних фінансово-кредитних установ;
- власні або взяті у борг кошти суб'єктів інноваційної діяльності;
- кошти (інвестиції) будь-яких фізичних і юридичних осіб;

– інші джерела, не заборонені законодавством України [6].

Дослідження джерел фінансування інноваційної діяльності показали, що на сьогодні основним джерелом фінансування інновацій у промисловості України залишаються власні кошти підприємств.

У складі власних фінансових ресурсів основне місце належить прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства. Він формує переважну частину його фінансових ресурсів, забезпечує приріст власного капіталу, а, відповідно, і зростання ринкової вартості підприємства. Прибуток, що залишається у розпорядженні підприємства, використовується ним самостійно і спрямовується здебільшого на його подальший розвиток. Ринкові умови господарювання, розвиток конкуренції, необхідність розширення виробництва визначають пріоритетні напрямки використання прибутку. У відповідності з цим, по мірі надходження, чистий прибуток підприємства спрямовується на фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, а також робіт зі створення, освоєння і впровадження нової техніки, на вдосконалення технології та організації виробництва, на модернізацію обладнання, покращення якості продукції та послуг [1].

Певну роль у складі внутрішніх джерел виконують також амортизаційні відрахування, особливо на підприємствах із високою вартістю власних основних засобів і нематеріальних активів, проте суму власного капіталу підприємства вони не збільшують, а лише є засобом його реінвестування. Інші внутрішні джерела не відіграють помітної ролі у формуванні власних фінансових ресурсів підприємства.

Можливість фінансування інноваційних проектів за рахунок власних фінансових коштів допомагає оперативно приймати інвестиційні рішення, зменшує вартість проекту на величину відсотку по кредитах, забезпечує високу мобільність обертання грошових коштів, дозволяє успішно долати залежність від бюрократичних державних інстанцій, які часто регламентують суспільний інноваційний процес інструкціями, неадекватними його змісту і тенденціям розвитку. Отже, підприємство отримує більшу суму прибутку, яку може знову вкласти в проект і таким чином нарощувати свою грошову масу, прискорювати її оберти, скорочувати цикли обертів, підвищувати їх ефективність. Внаслідок цього кінцева мета діяльності підприємства, а саме – отримання прибутку, перетворюється на початковий пункт нового фінансового потоку. Якісні та кількісні характеристики цього грошового потоку визначають обсяг створеної товарної маси, зокрема нової техніки, технологій, покращених комунально-побутових умов, високоякісних спеціалізованих послуг тощо.

Державне фінансування інновацій здійснюється в таких формах, як фінансова підтримка високоефективних інноваційно-інвестиційних проектів, фінансування цільових програм, фінансування проектів у рамках державних зовнішніх позик [15].

Одним із ключових чинників активізації і стимулювання інноваційної діяльності є кредит, так як необхідність повернення позики в установлений термін змушує позичальника прискорювати інноваційний процес. Проте, на жаль, кредитами підприємства користуються не часто, і цьому є причини: достатньо високий рівень процентних ставок за банківськими кредитами, переважно поточний і короткостроковий характер банківських пасивів, великий кредитний ризик, ризик зміни процентних ставок, низька ліквідність об'єктів застави.

Сучасні умови диктують банківським установам те, що вони повинні бути головними центрами фінансування інновацій, видавати кредити на випуск нової продукції, освоєння нової технології, розробку нової техніки. Банки не просто мають видавати довгострокову позику, а самі повинні рекомендувати нововведення на основі альтернативних проектів і бізнес-планів, на які доцільно брати кредит, виступати як пайовики з подальшою участю в прибутках.

До позикового виду фінансового забезпечення інноваційної діяльності можна також віднести лізинг, що є способом активізації інноваційної діяльності з метою технологічного розвитку, реалізації продукції і науково-технічних досягнень. Підприємства, які мають значні фінансові труднощі у придбанні необхідного устаткування, можуть одержати його за допомогою лізингу на вигідних умовах.

Багато науковців розглядають лізинг як важливий інструмент упровадження інновацій [14], а також як спосіб кредитування або спосіб довгострокової оренди. В умовах швидкого морального зношення лізинг, передусім, полегшує доступ до передової техніки і є фінансовим механізмом інноваційної діяльності, за допомогою якого підприємства придбають необхідне високотехнологічне устаткування за умови поступової виплати грошових коштів за нього, зароблених на його експлуатації. Даний вид фінансування досить популярний, широко поширений у всьому світі і є одним з надійних методів одержання інвестицій у вигляді сучасного виробничого устаткування.

В якості основних переваг застосування лізингового механізму інвестування інноваційних процесів слід відзначити: капіталозберігаючий ефект, значні можливості у виборі великого проекту, альтернативи вибору необхідного майна, відносна економія оборотних коштів. Застосування даного механізму інвестування дозволяє зменшити одноразові витрати (а в порівнянні з банківським кредитом і сукупні витрати з придбання основних засобів) [12].

Проте в Україні належного поширення лізинг поки не набув. Головними причинами, які стримують розвиток лізингу є: недосконалість лізингового законодавства; недостатній досвід наявних лізингових фірм та брак кваліфікованих кадрів на ринку лізингових послуг.

До нових і таких, що тільки починають набувати поширення в Україні форм фінансування інноваційної діяльності, можна також віднести франчайзинг, форфейтинг і венчурне фінансування [4, с. 68]. За допомогою франчайзингу можна залучити капітал кількох інвесторів. Цей спосіб доцільно використовувати для тиражування наукомісткої продукції із залученням великого капіталу. Крім фінансових ресурсів при франчайзингу інноваційним підприємствам можуть передаватися також нематеріальні активи. На наш погляд, головним пріоритетом франчайзингу для фінансового забезпечення інноваційної діяльності є поєднання в ньому переваг кредиту і лізингу.

Доцільно рекомендувати українським підприємствам у системі фінансового забезпечення науково-технічної діяльності використовувати форфейтинг. Ця форма фінансування інновацій здатна значно пожвавити інноваційну діяльність промислових підприємств. Форфейтинг є фінансовою операцією, яка перетворює комерційний кредит на банківський за допомогою купівлі боргу в кредитора. Інвестор за браку коштів для вкладення в інновації випишує векселі й одержує відстрочення платежу, а також гарантії банку щодо забезпечення платежів. Отже, банк, який здійснює форфейтингові операції, проводить фінансування інноваційної діяльності, а в покупця з'являється можливість кредитування всього інноваційного проекту [11].

За кордоном набув значного поширення такий перспективний спосіб фінансового забезпечення інноваційної діяльності, як венчурне фінансування. Його метою є сприяння зростанню інноваційного бізнесу за допомогою фінансової підтримки відповідними організаціями, причому акцент робиться не тільки на повернення коштів, що вкладаються, але й на інноваційний розвиток підприємств.

Виходячи зі світового досвіду оптимальна схема венчурного інвестування виглядає таким чином. Інвестиційний капітал вкладається у венчурний фонд, який знаходиться під оперативним управлінням керуючої компанії. Фонд, в свою чергу, набуває частки в підприємствах на обмежений термін, звичайно не більше ніж на 7–10 років, до тих пір, поки ринок не буде здатний повернути вкладений капітал з істотним прибутком. Як правило, фонди інвестують зібрані кошти в досить велику кількість проектів (10–20). Це є необхідною стратегією диверсифікації ризиків, оскільки значна частина проектів виявиться збитковою, але зате невелика частка профінансованих підприємств зможе принести сотні і навіть тисячі відсотків прибутку [13, с. 30].

Слід зазначити, що поряд з наданням інвестицій в обмін на частку в підприємстві венчурний фонд може передавати реципієнтам частину коштів у формі довгострокових беззаставних кредитів.

Момент отримання прибутку настає, коли венчурний фонд продає свої акції або на біржі (через первинну публічну пропозицію, IPO), або стратегічному інвесторові чи

менеджерам проінвестованого підприємства. Продаж відбувається на піку вартості підприємства, а тому виручені кошти можуть багаторазово перевищувати початкові вкладення. Таким чином, основною метою венчурного фонду є зростання капіталізації проінвестованих підприємств.

Венчурне інвестування, про яке останнім часом ведеться багато дискусій, до цього часу залишається екзотикою для вітчизняного бізнесу, і значних успіхів на цьому напрямі поки немає.

Враховуючи, що при виробництві інноваційної продукції виникають комерційні, фінансові та технологічні ризики, а ймовірність отримання коштів для фінансування проєктів протягом тривалого періоду часу в одного джерела мала, слід застосовувати принцип множинності джерел фінансування. Таким чином, у зв'язку з неможливістю залучення, наприклад, банківського кредиту, необхідно вирішувати завдання формування портфеля, що забезпечує диверсифікацію ризиків як кредиторів, так і позичальників.

Для успішної реалізації інвестиційного проєкту підприємству слід дотримуватись таких принципів:

- підтримка ліквідності балансу;
- максимальна капіталізація поточних фінансових ресурсів;
- диверсифікація джерел фінансування [5, с. 107].

Зазначені принципи фінансового забезпечення інноваційної діяльності досягаються на основі вирішення наступних завдань:

- визначення оптимальної структури капіталу;
- складання графіка потреб у фінансових ресурсах;
- формування портфеля джерел фінансування підприємства.

Разом з тим вирішення поставлених завдань залежить від різних чинників, що мають істотне значення для прийняття рішень щодо фінансування інноваційної діяльності (табл. 1).

Таблиця 1

Залежність завдань фінансового забезпечення інвестиційної діяльності від впливу факторів

Завдання фінансового забезпечення інноваційної діяльності	Фактори впливу
Визначення оптимальної структури капіталу	Рентабельність власного капіталу Податкове навантаження Рівень фінансових витрат Інфляція Розмір позикового капіталу Розмір власного капіталу
Формування оптимального графіку потреби у фінансових ресурсах	Структура капіталу підприємства Період реалізації проєкту Фінансові витрати Період окупності проєкту Період завершення будівництва за проєктом і початку випуску продукції Розмір капіталу підприємства Заборгованість за кредитами Амортизація
Формування оптимального портфеля джерел фінансового забезпечення	Розмір позикового капіталу Різноманітність форм залучених ресурсів Фінансові витрати Бюджетні трансферти Спосіб сплати відсотків за кредит Податкове навантаження Розмір кредиту Умови сплати процентів Наявність забезпечення

Для вибору методу фінансування інвестиційних проектів підприємству необхідно не тільки виявити фактори, а й вивчити характер їх впливу на результат вирішення кожного із завдань. У зв'язку з цим виникає необхідність в систематизації цих чинників за рядом ознак, що враховують, з одного боку, особливості інноваційного процесу, а з іншого – цілі фінансування. До цих ознак можна віднести регульованість, характер інформації та релевантність.

На основі комплексного аналізу факторів, що визначають процес фінансування інноваційної діяльності та роблять істотний вплив на розглянуті завдання, сформульовані наступні вимоги до кожної з них:

– переважання чинників, що мають істотне значення для прийняття рішення і невизначений характер, призводить до необхідності обліку невизначеностей в ході формування оптимальної структури капіталу;

– при вирішенні завдання формування графіка фінансування необхідно визначити таку послідовність реалізації проектів, яка б дозволяла забезпечити зростання власного капіталу при заданій структурі та в мінімальні терміни забезпечити досягнення поставленої мети;

– знайти такий портфель джерел фінансування, при якому досягається мінімум вартості їх сукупного залучення.

З урахуванням особливостей галузевої специфіки підприємств, розроблена методика фінансування інноваційної діяльності, що включає основні завдання, визначені в ході дослідження, які впливають на процес фінансування.

На першому етапі формується потік вхідної інформації: постановка мети фінансування, параметри інноваційних проектів, фінансові плани підприємства, система факторів впливу, відповідно до якої формуються можливі обмеження.

На другому етапі відбувається аналіз можливостей підприємства щодо здійснення фінансування інноваційної діяльності та, у зв'язку з необхідністю дотримання принципу ліквідності балансу і забезпечення інвестиційної привабливості, формується оптимальна структура капіталу.

На третьому етапі, відповідно до оптимальної структури капіталу, виникає необхідність у вирішенні завдання максимізації темпів зростання обсягів фінансування, у зв'язку з чим формуються можливі сценарії фінансування.

На четвертому етапі на основі вихідних даних з урахуванням певної оптимальної структури капіталу будується оптимальний графік потреб у фінансових коштах у кожен інтервал фінансування. Підтримка оптимальної структури капіталу є стримуючим фактором у забезпеченні економічного зростання підприємства. У зв'язку з цим виникає потреба в пошуку таких шляхів реалізації інноваційної програми на підприємстві, які забезпечували б у ході її реалізації максимізацію приросту власного капіталу і, як наслідок, можливість залучення сукупного капіталу для реалізації програми в цілому. Таким чином, виникає необхідність у визначенні послідовності реалізації проектів, що забезпечують максимізацію приросту власного капіталу або мінімізацію залучених позикових джерел фінансування.

На п'ятому етапі аналізуються переваги та недоліки можливих форм фінансування для розвитку позитивного і нейтралізації негативного впливу факторів, на підставі чого обираються або розробляються відповідні фінансові інструменти та операції.

На шостому етапі, з урахуванням принципів множинності джерел фінансування та диверсифікованості, виникає завдання, пов'язане з визначенням портфеля залучених джерел фінансового забезпечення в кожному з розглянутих періодів графіка фінансування, отриманого на попередньому етапі. Вирішення даного завдання полягає у знаходженні такого портфеля джерел, при якому досягається мінімум вартості їх сукупного залучення.

Обравши прийнятні схеми фінансування, підприємство укладає контракти на залучення коштів і здійснює контроль за інноваційним процесом (сьомий етап) і, якщо необхідно, коригує відповідні фінансові плани (восьмий етап).

Висновки. Таким чином, одним з ефективних економічних інструментів фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємств виступає моделювання оптимального

вибору фінансового забезпечення з урахуванням визначення оптимальної структури капіталу підприємства, побудови оптимального графіка фінансування нових технологій та формування портфеля джерел фінансового забезпечення інновацій.

Основними завданнями дальшого вдосконалення фінансового забезпечення активізації інноваційної діяльності промислових підприємств має стати: формування державної системи гарантій банківських кредитів, спрямованих на фінансування інноваційної діяльності підприємств, а також пільгове кредитування інноваційних проектів фінансово-кредитними установами; створення сприятливих умов для розвитку такої форми фінансування підприємництва, як лізинг; формування системи стимулювання розвитку венчурного бізнесу в Україні, створення відповідного правового забезпечення функціонування венчурного підприємництва.

Список використаних джерел

1. Башкатова С.В. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності суб'єктів господарювання за рахунок власних фінансових ресурсів / С.В. Башкатова // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2009. – № 15.
2. Горник В.Г. Фінансове забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності промислового комплексу України / В.Г. Горник // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Управління». – 2010. – № 3.
3. Денисенко М.П. Стратегічна місія інноваційної діяльності та шляхи її активізації в Україні / М.П. Денисенко, Я.В. Риженко // Проблеми науки. – 2007. – № 6. – С. 10–16.
4. Єжакова Н.В. Аналіз фінансово-кредитного забезпечення інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості АР Крим / Н.В. Єжакова // Фінанси, банки, інвестиції. – 2011. – № 1. – С. 64–70.
5. Ерыгин Ю.В. Инструменты определения форм и способов финансирования инновационной деятельности на предприятиях оборонно-промышленного комплекса / Ю.В. Ерыгин, О.И. Карелин // Вестник Сибирского государственного аэрокосмического университета им. академика М.Ф. Решетнева. – 2005. – № 4. – С. 107–111.
6. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. № 40-IV // Офіційний вісник України. – 2002. – № 31.
7. Краснокутська Н.В. Інноваційний менеджмент : [навч. посібник] / Краснокутська Н.В. – К. : КНЕУ, 2003. – 504 с.
8. Луциків І. Економічна суть інноваційної діяльності / І. Луциків // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 2. – С. 89–95.
9. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність : [навч. посібник] / Майорова Т.В. – К. : ЦУЛ, 2004. – 376 с.
10. Мілашенко Т.Т. Інноваційна діяльність в Україні: проблеми та перспективи / Т.Т. Мілашенко, М.Ю. Приз // Економічний простір. – 2011. – № 49. – С. 97–103.
11. Основи ефективного розвитку підприємства в умовах трансформації сучасних механізмів господарювання / [Акіменко П.І., Амельченко Т.В., Артюхова І.В. та ін.] ; за заг. наук. ред. С.П. Наливайченко. – Сімферополь : ПП «Підприємство «Фенікс», 2010. – 520 с.
12. Рудь Н.Т. Фінансові механізми підтримки інноваційного бізнесу в регіонах / Н.Т. Рудь // Економічний форум. – 2011. – № 2.
13. Семенов А.С. Венчурное финансирование инновационной деятельности / А.С.Семенов, А.И. Каширин // Инновации. – 2006. – № 1. – С. 29–37.
14. Федулова Л.І. Інноваційна економіка : [підручник] / Федулова Л.І. – К. : Либідь, 2006. – 480 с.
15. Черкашина Л.О. Концептуальні положення фінансового забезпечення інноваційного розвитку підприємств машинобудування / Л.О. Черкашина // Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку. – 2010. – Ч. 1.